

جایگاه زکات در اقتصاد روستا و کشاورزی

■ عبدالمجید شیخی

● پیشگفتار

مطلبی که مطرح می‌شود، مباحثی علمی و عقلی بر اساس یافته‌های علمی جدید، مبانی اعتقادی اسلام و واقعیات موجود جامعه به‌ویژه بخش کشاورزی، منابع طبیعی و جامعه روستایی و عشایری شکل گرفته است. بدیهی است که نگارنده خود، شخصاً تخصص در فقه ندارد و تنها بر اساس یافته‌های اندیشمندان اسلامی و با استناد به گفته‌های آنها، این بحث علمی و عقلی را مطرح می‌نماید. انتظار دارد که فقها، علما و اندیشمندان بزرگوار اسلامی در این زمینه بعضی از نکات نهفته را روشن‌تر نموده، با ضرورت‌های موضوعه جدید حکومت جمهوری اسلامی منطبق نمایند.

■ مقدمه:

در آیه ۱۰۳ سوره توبه، قرآن کریم می‌فرماید: خذ من اموالهم صدقه تطهرهم و تزکیهم بها واصل علیهم ان صلواتک سکن لهم و الله سمیع علیم. این آیه گویای این مطلب است که: قرآن کریم اصل زکات را تشریح نموده و متعلق آن را کل اموال دانسته و اختیار تعیین موارد و حتی مقدار را در دست ولی امر مسلمین قرار داده است. برای مصارف زکات نیز، هشت مورد و محل مصرف را نیز معین نموده است. از طرفی در منابع و متون اسلامی از جمله رساله‌های عملیه مراجع بزرگ تقلید چون تحریر الوسیله حضرت امام خمینی (قدس سره)، منابع زکات به ده مورد اختصاص یافته‌اند، که عبارتند از: شتر، گاو، گوسفند، گندم، خرما، جو، کشمش، طلا، نقره و فطریه. از این موارد به عنوان واجبات یاد شده است. در مواردی نیز، اخذ زکات مستحب شده است. زکات یکی از مالیات‌های اسلامی است، که مقدار و محل آن معین است. از مجموع منابع اسلامی این چنین مستفاد شده است که مالیات‌های اسلامی به دو دسته ثابت و متغیر یا مالیات‌های ثابت و اولی و مالیات‌های حکومتی تقسیم می‌شوند (۱).

مالیات‌های ثابت یا اولی، آنهایی است که نسبت یا مقدار یا مورد وضع آن یا مجموع آنها، از طرف شارع مقدس، مشخص و معین گردیده است. مانند: خمس و زکات.

مالیات‌های حکومتی، آن سلسله از مالیات‌هایی هستند که حاکم اسلامی می‌تواند، در شرایط خاصی وضع کند و مقدار و نسبت خاصی برای آنها در شرع مقدس در نظر گرفته نشده است. بلکه، تابع هزینه‌های ضروری یا مطابق مصلحتی است که حاکم اسلام در نظر دارد.

با دسته‌بندی فوق، درک معنی و مفهوم آیه فوق الذکر، آسان‌تر می‌شود. این که اولاً: هیچ‌گونه فعالیت اقتصادی از قلم نیفتاده است، ثانیاً: براساس شرایط زمان و مکان، دولت (حاکم اسلامی) می‌تواند، نیازهای ضروری خود را از محل منابع غیر متعین برای زکات، تأمین نماید.

■ مالیات بهره‌برداری

شارع مقدس، مالکیت انفال، شامل: اراضی موات و آباد طبیعی، معادن، جنگلها، دریا و دریاچه‌ها، نهرهای طبیعی بزرگ و همچنین اراضی بدست آمده

از کفار یا جنگ، یا صلح را، به دولت واگذار کرده است. با ایجاد حکومت اسلامی و سپردن مالکیت موارد فوق به آن، از انباشت ثروت جلوگیری شده و برای جلوگیری از پیدایش مالکیت‌های بزرگ، دست ولی امر مسلمین باز گذاشته شده است. زیرا استفاده از فیء و انفال و اراضی مفتوح العنوه، متوقف بر اذن حاکم اسلامی است. او می‌تواند در صورت صلاحدید، برای افراد، امکان بهره‌برداری از این موارد را محدود و مشروط کند. بهره‌برداری از منابع طبیعی (انفال) و فیء و اراضی مفتوح العنوه تنها با اجازه حاکم اسلامی است. دولت اسلامی می‌تواند، در ازای بهره‌برداری صاحب کار و سرمایه در منابع فوق، مالیاتی اخذ نماید، کار اقتصادی و مفید، تنها دلیل واگذاری بهره‌برداری این منابع به بخش خصوصی است. اگر کار نشود یا کار غیر مفید باشد و موجب تعطیل یا اتلاف منابع شود، حق بهره‌برداری برای افراد ممنوع خواهد شد. نکته بارز در این بهره‌برداری، مسأله «حق عموم است» که بخشودنی نیست. بهره‌بردار، تنها اولویت و نیابت بهره‌برداری پیدا می‌کند، آن هم توسط نماینده عموم، یعنی حکومت اسلامی. این حق عموم را خداوند وضع کرده است. تکثیر و تولید، به دست خداوند است.

که زمین، آب، بذر و اقیانوس و غیره را آفریده و به وسیله باران، زمینها را آبیاری می‌نماید، چراگاهها، مراتع، جنگلها، آنها و ... را به وجود آورده است. به دلیل ویژگی تفکیک ناپذیری سهم‌بری، برای جلوگیری از انحصار و مالکیت‌های بزرگ، خداوند، حاکم اسلامی را مسؤول بهره‌برداری نموده است تا با جمع‌آوری منافع و تقسیم آن بین نفوس تحت امر از طرق معین، موجبات بهره‌مندی کلیه احاد مردم را فراهم آورد.

■ ویژگیهای منابع زکات :

- یکی از ویژگیهای عام مالیات اسلامی، مستقیم بودن آنها است. این خصیصه عام، سبب می‌شود تا مالیات دهنده نتواند به غیر منتقل کند. خمس و زکات از این نوع هستند. امکان انتقال مالیات به غیر به صفر می‌رسد. با بررسی مواردی که زکات به آنها تعلق می‌گیرد، ویژگیهای ذیل استنباط می‌شود:
- الف - کالاهای مورد نظر، عموماً از مایحتاج عمومی مردم بوده که همواره تولید می‌شوند.
- ب - این کالاها اکثرأ محصولات کشاورزی هستند (به غیر از طلا و نقره و زکات فطره).
- ج - متناسب با بهره‌بری تولید کالاهای کشاورزی از طبیعت مالیات تعلق گرفته است (درباره شتر، گاو و گوسفند) یا افزایش می‌یابد. (درباره غلات، گندم و جو)، زیرا زکات غلات گندم و جو دیمی ده درصد و زکات تولید آبی ۵ درصد است.
- زکات دامهای مورد نظر، تنها در شرایط چریدن و استفاده از مراتع طبیعی قابل اخذ و پرداخت است.
- د - بعضی از اشیاء، مورد زکات نیست. به این جهت که مورد خمس است، مانند: معادن یا مورد مالیات ثانوی و موقت است، مانند: مالیات خودرو و غیره (۲).
- ه - ظاهراً اسلام با وضع زکات بر طلا و نقره مسکوکی که در مدت یکسال از آن استفاده نشده، شتر و گاوی که در کشاورزی و بارکشی به کار گرفته نشده، خواسته است سرمایه‌های راكد را به جریان تولید سوق دهد. این نکته می‌تواند، برای وضع مالیاتهای دیگر جهت بخش باشد.

نکته بارز در بین ویژگیهای فوق، موضوعیت و تناسب وضع افزایش مالیات زکات بر کالاهای کشاورزی است که از منابع طبیعی بهره برده‌اند. شارع مقدس بهره‌ای (Renti) را که بهره‌برداران به عنوان

عامل تولید، به صورت مجانی از طبیعت (انفال) استفاده کرده‌اند را به عنوان «حق عموم» قلمداد کرده و دادن این سهم را واجب شمرده است. شاید یکی از رموز اخذ مالیات (زکات) در مقطع بعد از تولید (قبل از مصرف) همین باشد. زیرا، ممکن است این نکته سؤال شود که چرا مانند خمس، اخذ مالیات در مرحله تولید نیست و در مرحله پس از توزیع و مصرف گرفته نمی‌شود. این مسأله بیانگر اخذ همان بهره‌چیه یا هزینه فرصت اقتصادی بهره‌مندی مجانی از طبیعت است. با این حال، پرداخت‌کنندگان زکات نیز در مرحله پس از توزیع و مصرف، موظف به پرداخت خمس مازاد کسب خود به استثنای عین کالای زکات داده شده، هستند. نکته دیگر این که، شارع مقدس از سرمایه‌های راكدی چون طلا و نقره زکات اخذ می‌کند نیز، شاید همین مسأله باشد که عموم مردم، صاحب حق بهره‌مندی از جریان و سیلان سرمایه و گردش ارزشها در جامعه هستند. لذا، بهره بردار مادام که در یک سال مالی آنها را به جریان نیندازد، باید در نصاب معینی سهم عموم را بپردازد تا حاکم اسلامی، آنها را در محلهای معین برای رفع حفره‌های فقر و کاستیهای اقتصادی اجتماعی به کار برد.

با استدلال فوق، مشخص می‌شود که تعلق انفال به عموم و با مدیریت حکومت اسلامی و نیز اخذ زکات از محصولات، به طور عام - در صورتی که به مفاد آیه ۱۰۳ سوره توبه توجه شود - دارای وجه اشتراک «تعلق حق بهره‌مندی از منابع طبیعی به عموم» به نمایندگی حکومت اسلامی است. این «حق عامه» بر فعالیت‌های تولید مواد اولیه، اعم از: فعالیتهای زراعی، دامداری، معادن، سیلات (استفاده از آنها به عنوان بخشی از انفال) و ... وضع شده است. به عبارت ساده‌تر، زکات و حقوق قابل پرداخت بابت بهره‌برداری از انفال که توسط دولت اسلامی اخذ می‌شوند، به عنوان مالیات بخش کشاورزی و منابع طبیعی محسوب می‌شوند. هر چند، در وهله اول، به نظر می‌آید این نوع مالیات عمومیت ندارد. اما روایات وارده ثابت می‌کند که موارد متعین برای زکات از فعالیتهای بسیار رایج زمان پیامبر عظیم الشان و ائمه اطهار - سلام الله علیهم اجمعین - بوده است (۳).

■ وضعیت بخش کشاورزی در روستاها

بدون تردید، وضعیت نامتعادل فرصت‌های تولیدی در کشاورزی و روستا، فقر و سطح پایین درآمد و اشتغال، فقدان امکانات زیربنایی تولید، کمبود و

فقدان امکانات رفاهی در روستا و غیره، به دلیل عملکرد چند دهه گذشته رژیم ستمشاهی است که حاصل اقتباس الگوهای ناقص تقلیدی رشد می‌باشد، که نتیجه‌اش ایجاد جاذبه‌های پرمصرف شهرنشینی، عدم تعادل منطقه‌ای، کور کردن فرصت‌های اشتغال در بخش کشاورزی، صنعت وابسته و استفاده از ثروت نفت کشور بوده است.

الف - عدم تعادل منطقه‌ای و مدار اقتصادی

دو عامل در ایجاد عدم تعادل منطقه‌ای بین روستاها و شهرها مؤثر بوده است:

اول این که، ایجاد فرصت‌های شغلی و امکانات رفاهی در شهرها، موجب تقویت بنیه اقتصادی شهرها شده است. دوم این که، عدم توجه به روستاها، جذب نیروهای کار و سرمایه روستاها به شهر، نابرابری را تشدید نموده است. با توجه به محوریت فعالیت کشاورزی در روستا، این بخش کشاورزی است که بیشترین صدمه را از شرایط فوق دیده است.

شکل (۱) بیانگر مدار و چرخه اقتصادی یک جامعه معین می‌باشد. اگر مدار فوق در پهنه جغرافیای جمعیت و اقتصاد تحلیل شود، مستلزم تحلیل منفک نقش عوامل جمعیتی و اقتصادی در این مدار است. تعیین نقش و سهم جامعه کشاورزی روستا در مقطع زمانی انقلاب اسلامی در ایران، حایز اهمیت است. عدم تعادل منطقه‌ای بارور شرایط ذیل شده است:

- مؤسسات مالی و غیر مالی که در مرکز ثقل اقتصاد و مدار اقتصادی قرار گرفته‌اند، در مراکز شهری مستقر هستند.

- علاوه بر استقرار مراکز دولتی در مراکز شهری، سهم عمده بودجه عمرانی و جاری دولت، در مراکز شهری و صنعتی خرج می‌شود.

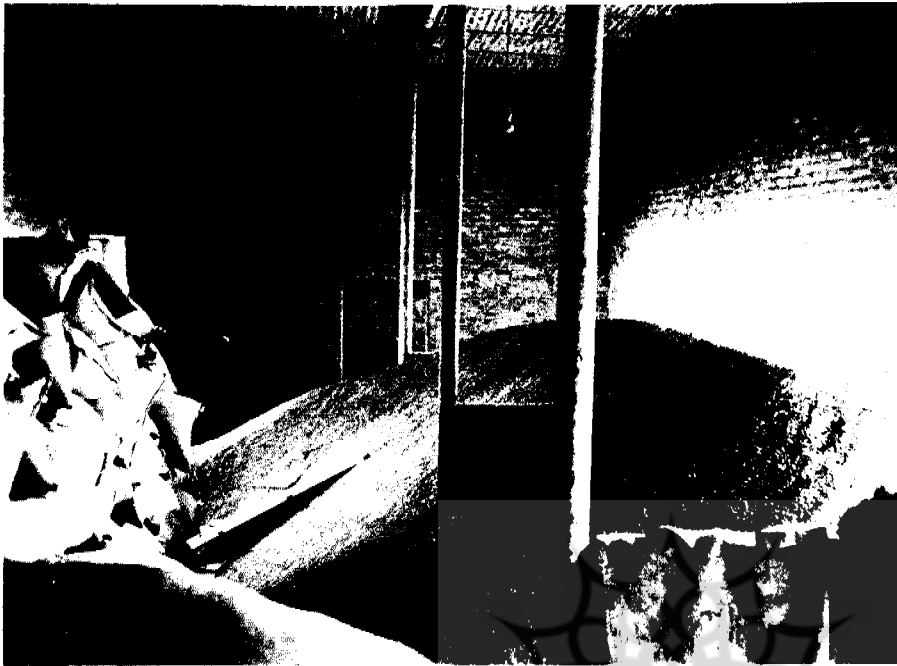
- واردکنندگان و صادرکنندگان ساکن مراکز شهری بوده و بخش اعظم ثروت نیز در دست مرفهین ساکن در نقاط شهری (حتی خوانین روستاها) بوده است.

- سرمایه‌گذاران عمده نیز، در مناطق شهری و محلهای استقرار صنایع، حول محور شهرها و بی‌ارتباطی با بخش کشاورزی بوده است.

این نتیجه روابط عوامل پنجگانه مدار - یعنی مؤسسات مالی و غیر مالی، دولت، خانوارها و بخش خارج از کشور - چنین می‌شود که روابط مبادلاتی در چارچوب یک شبکه روابط وسیع و بهم پیوسته جریان می‌یابد یا همدیگر در حوزه مناطق شهری ارتباط

داشته‌اند و بخش کشاورزی در روستا، سهم ناچیزی در این مدار داشته است. خانوارها، درآمد خود را به صورت روزمزد و بهره و سود از مؤسسات و خارج به دست آورده، سپس قسمتی از آن را به خرید و مصرف محصولات تولیدی مؤسسات تخصیص داده‌اند.

قسمت دیگر راه، به صورت مالیات به دولت پرداخت کرده و مابقی را نیز، به شکل پس‌انداز و انتقالات مختلف به مؤسسات مالی ساکن در شهر و خارج انتقال می‌داده‌اند. خریده‌ها و کمک‌های دولت یا از داخل (مؤسسات غیر مالی تولیدی) یا از خارج صورت می‌گرفته است. مزد بگیران و حقوق‌بگیران دولتی، به طور عمده از شهروندان بوده و هستند (۵). بهره یا سود وام نیز، توسط دولت به مؤسسات مالی - شهری - پرداخت می‌شد. حاصل این چرخه رکود و رسوب، اعتبار، ارزش، پول و شبه پول در مناطق شهری است. بازار تولید و مصرف کالا و خدمات، عرضه و تقاضای پول و اعتبار در شهرها متمرکز شده است. به عبارت ساده‌تر، عرضه و تقاضای مؤثر در محل شهرها همدیگر را تلافی کرده و می‌کنند.

مناطق روستایی ۱/۳۵ و مناطق شهری ۳/۳۳ برآورده شده است (۹). این موضوع، بیانگر میزان رشد ضعیف بخش کشاورزی و روستایی، در برابر میزان رشد تصاعدی دیگر بخشهای اقتصادی و مناطق شهری در کشور می‌باشد.

■ اهداف دولت

پس از انقلاب اسلامی، رسیدگی به بخش کشاورزی و روستا، در صدر اهداف دولت قرار گرفته است. خدمات جهاد سازندگی به روستا و کشاورزی با بصیرت و شناخت از شکاف اقتصادی موجود بین روستاها و شهرها، با هدف رفع کمبودهای مختلف، انجام گرفته است. خدمات و فعالیتهای عمرانی ریادی در روستاها انجام گرفته و بسیاری از شاخصهای اقتصادی و اجتماعی به نحوه معجزه آسایی بهبود یافته‌اند.

هرچند، هنوز بسیاری از عوامل، اجازه سبقت شتاب رشد و توسعه بخش کشاورزی و روستا را بر دیگر بخشها و مناطق شهری نمی‌دهند. مثلاً، هنوز برنامه‌ریزی و بودجه ما ساختار بخشی دارد نه منطقه‌ای. تلاقی تقاضا و عرضه مؤثر در مناطق شهری است. رسوب و رسوخ مالیه عمومی و خصوصی در مناطق شهری و به ویژه در بخش خدمات و صنعت

- رشد صادرات بخش کشاورزی، تأثیر معنی داری، بر رشد اقتصادی بخش کشاورزی نداشته است. زیرا درآمدهای ارزی حاصل از صادرات، غالباً جذب فعالیتهای غیر کشاورزی نظیر خدمات و صنعت شده است. صادرات بخش کشاورزی از دلربایی تأمین ارز زیربخشهای غیر کشاورزی در تشکیل سرمایه فعالیتهای غیر کشاورزی تأثیر بسزایی دارد و در نهایت، منجر به رشد اقتصادی بخشهای غیر کشاورزی می‌شود. بدین ترتیب، سیاستهای تشویقی و حمایتی در زمینه صادرات محصولات کشاورزی به جای این که رشد اقتصادی بخش کشاورزی را در پی داشته باشد، رشد سایر بخشها را به دنبال داشته است (۸).

- عوامل بسیاری سبب تضعیف بنیه اقتصادی مناطق روستایی و بخش کشاورزی شده که از حوصله این مقاله خارج است. عوامل فوق، باعث تضعیف ضریب تکاثری در مناطق مذکور شده است. برآورد انجام شده، نشان می‌دهد که ضریب تکاثری مخارج در مناطق روستایی ایران، به مراتب کوچکتر از ضریب تکاثری در مناطق شهری است. مخارج (مصرفی یا سرمایه‌ای) انجام گرفته در مناطق روستایی، آثار تکاثری کمتری بر درآمد روستایی دارد. ضریب تکاثری

ب - فقر و ضریب تکاثری :

رسوخ مالیه به شهرها از ثمرات و امواج عدم تعادل منطقه‌ای است. فرصتهای سرمایه‌گذاری و اشتغال در شهرها بارور شده‌اند. این عامل، خود تشدیدکننده بوده است. بر اساس نظریه مالیه عمومی، یکی از دلایل اصلی دخالت دولت در اقتصاد، وظیفه توزیعی آن است. اما حتی افزایش مخارج دولتی به دلیل عدم تعادل منطقه‌ای و ویژگی تعادل زدایی آن مخارج، شکاف درآمدی بین مناطق شهری و روستایی را افزایش داده است (۶). نمودار شماره ۸، پیوست وضعیت مخارج سالانه دهکهای خانوار نمونه شهری (URBAN) و روستایی (RURAL) را در سال ۱۳۷۳ نشان می‌دهد (۷).

همانگونه که مشاهده می‌شود، در سال مورد بررسی، یک خانوار شهری در دهکهای مختلف، بیشتر از خانوار روستایی هزینه نموده است. - بودجه و برنامه ریزی دولت نه تنها قالب بخشی (و نه قالب منطقه‌ای) داشته، بلکه در بین بخشها نیز به ضرر بخش کشاورزی تمام شده است. - بخش روستا و کشاورزی، همانند بخش خدمات و نیروهای شاغل در خارج که واردکننده ارز به داخل یک کشور محسوب می‌شوند، واردکننده سرمایه و ارزش افزوده به داخل شهرها بوده‌اند.

است. البته پس از انقلاب، دولت کوششهای بسیاری برای امتیازدهی به بخش کشاورزی و مناطق روستایی انجام داده و از ابزار سیاستهای مالی، پولی و درآمدی چندی برای رفع حفره‌های موجود استفاده نموده است. به طور مثال، در برنامه اول، بخش کشاورزی از پرداخت مالیات معاف بوده است. در برنامه دوم نیز، در بند ب - ۳ - ۲ سیاستهای کلی (سیاست مالی) آمده است: (۱۰)

حذف تدریجی معافیت‌های مالیاتی اعطاء شده به بخشها، رشته فعالیتها و مؤسسات مختلف همراه با اصلاح قیمتها و تخصیص بودجه و بازنگری نظام مالیاتی بر اساس تعریف پایه درآمد، به استثنای بخش کشاورزی، صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی.

با اعطای تسهیلات لازم، در بخش کشاورزی نیز، کوشش شده تا کمبود نقدینگی و سرمایه بهره‌برداران روستایی در بخش کشاورزی جبران شود. در برنامه دوم نیز، کشاورزی به عنوان محور قلمداد شده و اولویت به تقویت بنیه بخش کشاورزی و صنایع جنبی آن داده شده است و...

تمام اهداف کلان و خرد، کیفی و کمی، سیاستهای کلی و جزئی و خط مشی‌ها و فعالیتهای انجام شده در بخش کشاورزی و روستا و در منابع طبیعی ملی، همه گویای خلاهایی است که در طول سالیان گذشته ایجاد شده و متأسفانه هنوز این فعالیتهای نتوانسته‌اند، حتی حفره‌ها را پر سازند، چه برسد به هم شتاب کردن رشد و توسعه کشاورزی و روستا و منابع طبیعی با دیگر بخشها و مناطق. این همه اعمال، نیات و رفتار حکومتی نشان دهند. ضرورت‌های حکومت اسلامی برای توجه به بخش منابع طبیعی و کشاورزی و مناطق روستایی است. این اعمال و رفتار، برگرفته از اصول واجب خودکفایی و عدالت در نظام مقدس اسلامی است، ضرورتی که ریشه در حفظ نظام دارد.

■ سیاست مالیاتی زکات در نظام جمهوری اسلامی

● مقدمه اول: ضرورت حکومتی اسلام

امام علی این ابطال غنیة السلام، در فرمان خود به مالک اشتر توصیه می‌نماید:

«باید، کوشش تو در آبادی زمین، نشی از کوشش در جمع آوری خراج باشد، زیرا که خراج جز با آبادانی به دست نمی‌آید و آن کس که نخواهد، مالیات را بدو...

عمران و آبادانی مطالبه کند، شهرها را خراب و بندگان خدا را نابود می‌سازد و حکومتش جز اندکی دوام نخواهد یافت. اگر مردم از سنگینی مالیات، رسیدن آفات، خشک شدن چشمه‌ها، کمی باران، دگرگونی زمین در اثر آب گرفتگی، فساد بذرها و تشنگی زیاد زراعت به تو شکایت آورند، مالیات را به مقداری که حال آنان بهبود یابد، تخفیف ده و هرگز این تخفیف، بر توگران نیاید. زیرا، آن ذخیره‌ای است که آنها آن را در عمران و آبادی کشورت به تو باز می‌گردانند و...» (۱۱)

نکات قابل توجه در این فرمان عبارتند از:

الف - وضع مالیات، فقط برای آن نیست که مالی از مردم گرفته شود. بلکه هدف اصلی از آن، نخست اصلاح معیشت و رفاه حال پرداخت کنندگان مالیات است، سپس، تنظیم آن قسم امور اقتصادی جامعه که به گرفتن مالیات نیازمند است.

ب - زمامدار اسلامی، باید کمال اهمیت را به آباد کردن زمین و آماده کردن دیگر وسائل تولید آن برای بهره‌دهی هرچه عالی تر قائل شود.

ج - در وضع مالیات، نهایت عدالت و انصاف، باید مراعات شود.

● مقدمه دوم: مالیات و بخش کشاورزی

- همان گونه که در بخش ویژگیها ذکر شد، منابع متعین برای زکات، عمدتاً محصولات بخش کشاورزی می‌باشند. وجه مشترکی بین اخذ زکات بر آن محصولات و حقوق قابل اخذ انفال، توسط حکومت اسلامی وجود دارد.

مشخص شد که جامعه روستایی و بخش کشاورزی دچار فقر سرمایه بوده و ضریب تکاثری به ضعف گراییده است. به دلایل ضعف بنیادی اقتصادی و مناطق، دولت جمهوری اسلامی، بخش کشاورزی را از اخذ مالیات معاف کرده است. زیرا در غیر این صورت، این بخش و مناطق با تحلیل بیشتری مواجه و باعث کاهش فرصتهای اشتغال، افول درآمد و سرمایه گذاری می‌شود.

● مقدمه سوم: توسعه پایدار و تعادل

منطقه‌ای

امام علی علیه السلام در فرمان خود به مالک اشتر اهداف خود را چنین بیان می‌فرماید: وصول مالیات از آن کشور، جهاد با دشمنان، اصلاح مردم و آبادسازی شهرهای آن (۱۱).

در حال حاضر، در بعضی از کشورهای اسلامی نمایندگی‌هایی برای اخذ زکات از طرف دولتها منصوب شده‌اند. ما باید برای جمع آوری زکات نیز، امکاناتی را به وجود آوریم. تاکنون در این زمینه نه تنها اقدام عملی نکرده‌ایم، اقدامات ترویجی و تبلیغی نیز انجام نشده است. با ایجاد مؤسسات یا واحدهایی برای جمع آوری می‌توانیم این واجب الهی را جاری سازیم. یکی از مصارف زکات (۱۴) «عاملین علیها» می‌باشد. این دلالت دارد که ما برای جمع آوری زکات باید عاملینی منصوب کنیم و خرج آنها را نیز از محل زکات تأمین نماییم. همین طور از لفظ عاملین و نیز فرمان امام علی علیه السلام برمی‌آید که اگر مردم برای پرداخت به عاملین مراجعه نمایند، ما باید به سراغ آنها برویم.

مورد جا افتادن صندوق زکات فطره به ویژه در روز عید سعید فطر در جامعه اسلامی ما دلیل مبرهنی بر این امر است. خوشبختانه، اخیراً این موضوع مورد توجه واقع شده است. در لایحه فقرزدایی پیشنهادی دولت آمده است:

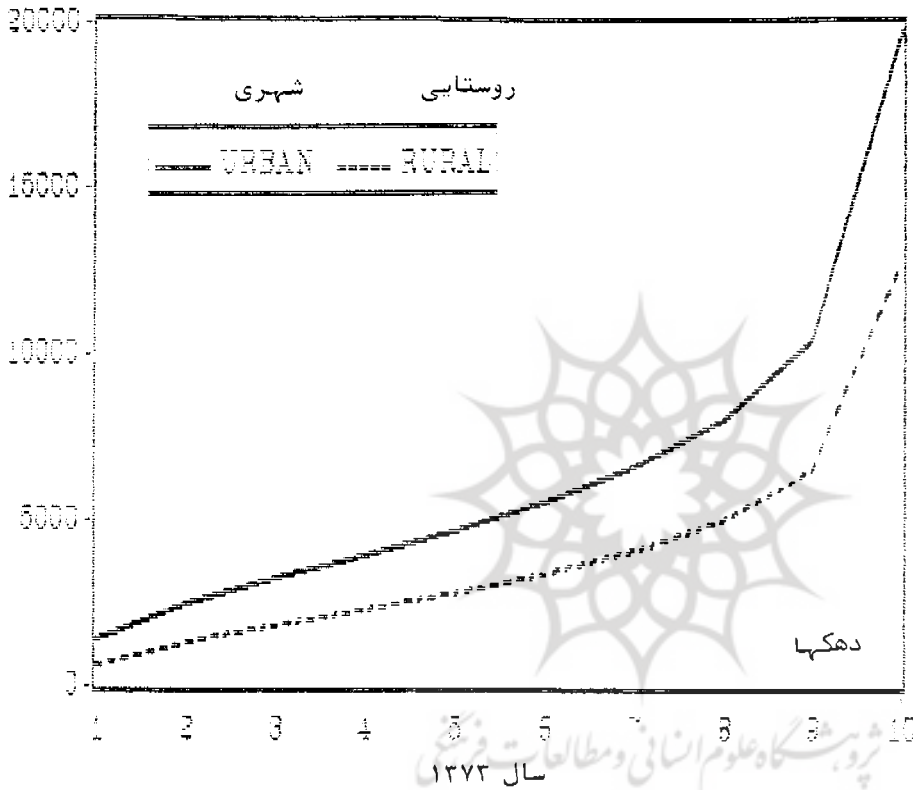
ماده ۵: به منظور استفاده از منابع حاصل از زکات و استفاده از سنت پسندیده قرض الحسنه در امر فقرزدایی در هر دهستان یا شهر، صندوقی تحت عنوان صندوق زکات و قرض الحسنه تشکیل می‌شود. کمک دولت به صندوقهای مذکور معادل وجوهی است که از منابع صندوق به مصرف فقرزدایی می‌رسد. دولت می‌تواند، کمکهای خود را از طریق این صندوقها پرداخت نماید(۱۵).

در بهره‌گیری از منابع زکات در امر فقرزدایی

نمودار سهم مخارج

دهکهای ده گانه خانوارهای شهری و روستایی در سال ۱۳۷۳

هزارریال

سال ۱۳۷۳

دهکها	مخارج شهری	سهم دهکهای شهری از مخارج (تجمعی)	مخارج روستایی	سهم دهکهای روستایی از مخارج (تجمعی)	مجموع مخارج شهری و روستایی
obs	URBAN	UR	RURAL	RR	TOTAL
1	1355861.	2.060000	558964.0	1.390000	1914825.
2	2440011.	5.780000	1251181.	4.510000	3691192.
3	3185400.	10.630000	1749186.	8.880000	4934586.
4	3878253.	16.540000	2231275.	14.450000	6109528.
5	4644795.	23.620000	2731781.	21.280000	7376576.
6	5499503.	32.010000	3302855.	29.530000	8802358.
7	6530590.	41.970000	4009269.	39.550000	10539859.
8	7967150.	54.120000	4931013.	51.880000	12898163.
9	10370934.	69.940000	6444379.	67.990000	16815312.
10	19675532.	100.0000	12777422.	100.0000	32452954.

۱۳- شیخی، عبدالمجید، " ترکیب اعتبارات و جایگاه صدقات در بودجه کمیته امداد امام خمینی (قدس سره) "

تهران تیرماه ۱۳۶۹

۱۴- مصارف زکات بنا بر قول قرآن ۸ مورد است:

۱- فقیران ۲- مسکینان ۳- عاملان زکات ۴- دلجویی شدگان ۵- بردگان ۶- بدهکاران ۷- غی سبیل... ۸- در راه ماندگان به نقل از " مبانی اقتصاد اسلامی " همان مأخذ ص ۳۵۶

۱۵- سازمان برنامه و بودجه " لایحه فقرزدایی در کشور - ماده ۵ ص ۲

۱۶- سازمان برنامه و بودجه " گزارش توجیهی لایحه فقرزدایی در کشور جمهوری اسلامی ایران - فصل هفتم فقرزدایی از طریق زکات و قرض الحسنه ص ۱۰۳ - ۹۹

۱۷- قانون بودجه کل کشور سال ۱۳۷۵ - مصوب ۱۴۷۲/۱۱/۱۱ مجلس شورای اسلامی - انتشارات کیومرث ۱۳۷۵

و مکانی امام یا ولی فقیه مصلحت بدانند ممکن است، از موارد دیگر نیز، به عنوان مالیات ثانوی و موقت بگردد. چنانکه حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام، بنا بر روایتی، برای اسبهایی که به چراگاه می رفتند در هر سال دو دینار زکات وضع کردند. [فروع کافی ج ۲ ص ۱۰] ۳- همانطور که از حضرت امیر علیه السلام روایت شده است اسب چرنده به علت زاده ولد به موارد زکات اضافه شده [وسائل الشیعه - کتاب زکات ص ۵۱ و ۵۲]... ۴- منتظر ظهور، دکتر محمود " اقتصاد " - انتشارات دانشگاه تهران خرداد ماه سال ۱۳۵۹ ص ۳۱۶ - ۳۲۷ ۵- فطرس، محمد حسن " اثر هزینه های دولت بر شکاف درآمدی روستا - شهری " فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال سوم شماره ۱۱ پائیز ۱۳۷۴ ص ص ۹۸-۷۷ ۶- همان مأخذ، ص ۹۴.

۷- مرکز آمار ایران - طرح آمارگیری هزینه درآمد خانوارهای شهری و روستایی سال ۱۳۷۳ - علت انتخاب هزینه ها بجای درآمدها، واقعی تر بودن هزینه ها نسبت به درآمدهای اظهار شده خانوارهای نمونه است. هرچند، اختلاف معنی داری نیز بین درآمد خانوارهای شهری و روستایی نیز وجود دارد.

۸- مهرگان، نادر مقاله " اثر صادرات بر رشد بخش کشاورزی ایران " - دفتر مطالعات جامع و نظارت معاونت طرح و برنامه ریزی وزارت جهاد سازندگی - مقاله ارایه شده در اولین سمینار اقتصاد کشاورزی ایران در زابل، فروردین ۱۳۷۵.

۹- فطرس، دکتر محمد حسن، اثر هزینه های دولت بر شکاف درآمدی روستا - شهری " به نقل از: مهرگان، نادر (۱۳۷۱) عوامل مؤثر در تشکیل سرمایه مناطق روستایی - معاونت طرح و برنامه وزارت جهاد سازندگی ص ۳۰

۱۰- سازمان برنامه و بودجه " قانون برنامه دوم - توسعه اقتصادی اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۷۴ - ۱۳۷۸ مصوب ۱۳۷۲/۹/۲۰ مجلس شورای اسلامی چاپ دوم - تهران ۱۳۷۴ ص ۴۰

۱۱- جعفری، استاد محمدتقی جعفری " حکمت اصول سیاسی اسلام " ترجمه و تفسیر فرمان مبارک امیرالمؤمنین علی ابن ابیطالب علیه السلام به مالک اشتر - انتشارات بنیاد نهج البلاغه. تهران ۱۳۷۳ ص ص ۴۷۱-۴۶۸

۱۲- با استفاده از مأخذ

pezzy, john, " Sustainable Development Concepts " world bank

روستاییان کشور، نکات اساسی ذیل در طراحی نظام اجرایی و تشکیلاتی لایحه در نظر گرفته شده است.

۱- پیش بینی مصرف شرعی زکات در طراحی ساختار اجرایی

۲- پرهیز از گسترش تشکیلات اجرایی و بهره گیری از نظام غیر متمرکز در اجرا

۳- توجه به ابعاد تشویقی در رشد و توسعه اجرای احکام زکات

۴- اولویت مصرف زکات در منطقه

۵- مکانیزم اجرایی احیای امر زکات آموزش و پیگیری وصول آن و به کارگیری منابع حاصل در امر فقرزدایی. همچنین، در ادامه آمده است: ...

اولویت هزینه های منابع صندوق زکات به نیازمندان زیرخط فقر همان روستایی تعلق دارد، که زکات پرداخت نموده اند و تشخیص نیازمندان مذکور با نماینده بنیاد امداد امام خمینی (قدس سره) خواهد بود (۱۶).

در قوانین بودجه سالهای اخیر نیز، در تبصره های ۱۶ بند الف و ب نیز با ایجاد شرایطی اولویت هزینه کرد اعتبارات با اعطای خودیاری (بند الف) و زکات (بند ب) مردم محل را همان محل ذکر کرده است. این مسائل نشان از درک صحیحی است که با در نظر گرفتن جمیع شرایط اخیراً به وجود آمده است (۱۷). خوشبختانه احاد مردم کشور ما در مواقع مختلف نشان داده اند که در اجرای اوامر ولی امر مسلمین به اندازه کافی مساعدت و همکاری با دولت می نمایند. در صورت ایجاد امکانات جمع آوری زکات، بدون تردید، این مهم نیز عملی خواهد شد.

■ منابع و مأخذ:

۱- دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، " مبانی اقتصاد اسلامی"، انتشارات سمت، تهران سال ۱۳۷۱.

۲- بی آزار شیرازی، عبدالکریم " رساله نوین ۲ مسائل اقتصادی ترجمه بخشهایی از تحریر الوسیله امام خمینی قدس سره - ناشر مؤسسه انجام کتاب، تهران ۱۳۶۲ ص ص ۱۰۳ - ۷۶

۳- منبع پیشین ص ۷۸: چرا زکات منحصر به ده چیز است:

۱- در کتاب کافی از امام رضا علیه السلام به نقل از امام صادق علیه السلام می فرماید که خداوند به مقدار نیاز فقرا بر مال ثروتمندان زکات وضع کرده است و پیغمبر اکرم صلی... علیه وآله وسلم - جز موارد ذکر شده را مورد عفو قرار داده اند [فروع کافی، ج ۲ ص ۱۰] ۲- اگر در زمان